

Vreemde gebeurtenissen en oorlogshandelingen tijdens het Beleg van 's-Hertogenbosch 1629

Een hertaling van de Kroniek van Sint Geertruide

P. van der Baan, 2016

Op 30 april 1629 is de prins van Oranje 's middags om drie uur met zijn leger voor Den Bosch gekomen. Hij koos kwartier met 134 compagnieën in Vught en logeerde in het Huis Maurick. Zijne excellentie heeft daarna de andere kwartieren verdeeld: graaf Ernst in Hintham met 15 compagnieën, graaf Willem van Nassau in Orthen met 32 compagnieën, de heer van Brederode rondom de Pettelaar met 26 compagnieën en tenslotte de heer Van Solms in Engelen met een onbekend aantal compagnieën. In Engelen lagen tevens de schepen met munitie. Vervolgens heeft zijne excellentie de kwartieren door boeren uit de Betuwe, Tiel en de Bommelerwaard laten uitgezetten *laeten afsteeken*. Terwijl de prins optrok naar Den Bosch heeft hij ook nog in een moeite door het kasteel van Heeswijk ingenomen.

Zo begint de beschrijving van het Beleg van 's-Hertogenbosch door een onbekende kronikeur. Zijn verslag heeft hij ingebonden in twee perkamenten banden met in totaal 1067 bladzijden. Het verslag begint in 1140 en eindigt in 1699 en heeft als officiële naam : *“Die chronijcke der Stadt ende Meijerije van 's-Hertogenbosch”*. Alle 1067 bladzijden staan in hetzelfde handschrift, zodat duidelijk is dat er één persoon aan de kroniek heeft geschreven. De kronikeur zal helaas naar alle waarschijnlijkheid geen ooggetuige zijn geweest. Stel dat hij tot zijn dood aan de kroniek heeft gewerkt. Hij moet dan gestorven zijn in 1699 en stel voor het gemak dat hij ongeveer 70 jaar is geworden. In 1629 zou hij dan net zijn geboren. Het maakt niet veel uit als we de kronikeur een oudere leeftijd geven. Alleen als hij de gezegende leeftijd van 90 heeft bereikt, was hij in 1629 twintig jaar. Het zou kunnen.....

Via allerlei omwegen is de kroniek in het Gemeente archief van 's-Hertogenbosch beland. De kroniek is uitgeschreven en op internet te bestuderen. (De kroniek van het St. Geertruideklooster te 's-Hertogenbosch; docplayer.nl/44893).

In onze hertaling is het 17^e eeuwse Nederlands in modern Nederlands hertaald. Dit verhoogt het leesgemak en het leesplezier. Woorden of zinsneden die niet duidelijk zijn, zijn in een scheef lettertype gezet. Ook als het oude Nederlands te mooi is om verloren te laten gaan door de moderne vertaling, is het in het scheve lettertype overgenomen. Zoals alle kronieken uit die tijd heeft ook deze kroniek een hoog 'en-toen-en-toen' gehalte. Voor een verdere verhoging van het leesplezier proberen we het 'en toen en toen' zoveel als mogelijk te vermijden. De oorspronkelijke tekst in de hertaling kan in de bijlagen echter alsnog bestudeerd worden.

Ook is de kroniek naast het Dagboek 1629 gelegd. Dit Dagboek is een compilatie van vijf verschillende authentieke dagboeken van Robert van Voorne, bisschop Ophovius, een borger der(zelver) stadt, Sidronius Hosschius en een anonymus in een negentiende eeuwse copie van zijn verloren gegane dagboek. In dit rijtje komt de kronikeur van Sint Geertruide dus niet voor. Dit maakt het mogelijk vergelijkingen, aanvullingen en analyses toe te passen. We moeten hierbij in de gaten houden wat de schrijver van Dagboek 1629 uit de originele bronnen heeft weggelaten.

Maar eerst iets over de kroniek zelf, de schrijver en de traditie van het schrijven van kronieken in 's-Hertogenbosch.

Over de kroniek

In 1977 brachten de toenmalige gemeentearchivaris van 's Hertogenbosch, de heer Kuyper, en zijn rechterhand, de heer Hoekx, een bezoek aan de bibliotheek van de abdij van Berne te Heeswijk. De archivaris van de abdij, de heer van Bavel, toonde hun een oud, anoniem handschrift met daarin een kroniek van de stad 's-Hertogenbosch. De titel ervan luidde: *“Die chronijcke der Stadt ende Meijerije van 's-Hertogenbosch”*. De drie heren concludeerden al snel dat het hier om een nagenoeg vergeten, maar wel belangrijke kroniek ging die verder onderzoek en een uitgave verdiende. Aldus geschiedde.

Abdij-archivaris van Bavel stelde voor om de kroniek te vernoemen naar het Bossche St. Geertruijklooster, een in de vijftiende eeuw gesticht vrouwenklooster dat zoals alle kloosters na 1629 werd opgeheven en waarvan het archief geheel verloren is gegaan. In de kroniek worden veel gebeurtenissen uit het klooster verteld, vandaar de keuze voor de naam. In de herfst van 1999 werden een klein aantal papieren exemplaren van de kroniek vervaardigd, evenals een CD-ROM.

De kroniek was vanaf circa 1800 tot circa 1930 in bezit van leden van de familie Gast uit 's-Hertogenbosch. Louis Gast jr., pastoor van Oostelbeers van 1903 tot 1931, gaf het aan een vriend, A. van den Crommenacker, een norbertijn van Berne. Na zijn dood in 1917 kwam de kroniek in de bibliotheek van de abdij van Berne. Pas in de jaren zeventig van de twintigste eeuw werd de kroniek herontdekt door archivarissen en historici.

Het belang van de kroniek voor de geschiedenis van de stad 's-Hertogenbosch, maar ook voor de regio is groot. Vooral voor het gedeelte over de periode 1579-1699 omdat er voor die jaren weinig anderen kronieken beschikbaar zijn en omdat de (onbekende) schrijver het laatste deel van deze periode zelf heeft meegemaakt.

Over de schrijver van de kroniek

De schrijver gebruikt nergens de ik-vorm, noch verwijst hij naar zijn beroep of functie. Uit alles blijkt dat hij een Bosschenaar was. Hij was katholiek wat onder meer blijkt uit de wijze waarop hij verhaalt over de vondst en de eerste wonderen van de 'nieuwe' Maria in 1381. Een gereformeerde zou zo nooit over Maria geschreven hebben. In religieuze zaken neemt hij echter geen uitgesproken standpunten in. Van anti-protestantisme, laat staan van scheldpartijen op de 'geuzen' of op zijne excellentie Frederik Hendrik is geen sprake.

De schrijver besteedt veel aandacht aan het grote politieke nieuws zoals oorlog en vrede en de daden van vorsten en aan extreme weersomstandigheden en watersnoden, maar dat is niet opmerkelijk want de meeste kroniekschrijvers vonden deze onderwerpen belangrijk. Hij hoedt zich zorgvuldig voor een politieke stellingname. Feiten die door vrome katholieken als een 'dies ater' werden beleefd zoals de capitulatie van de stad in 1629 of de vrede van Munster worden door hem zonder commentaar vermeld. Hij lijkt het meeste op een koopman die zich liever politiek niet committeert omdat zo iets klanten scheelt en je de overheden altijd te vriend moet houden.

Een bijzondere voorkeur legt de schrijver aan de dag voor criminaliteit en de daarop volgende bestraffingen. Het lijkt erop dat veel, zo niet alle executies van criminelen die vanaf ca. 1600 in de stad zijn voltrokken worden gememoreerd. Opvallend is weer wel dat branden die geregeld moeten zijn voorgekomen voor hem niet interessant waren.

Groot is wel zijn interesse voor de daden van de Bossche schutterijen. Zijn boodschap is dat de Bosschenaren altijd dapper zijn geweest en dat zij zowel offensief als defensief hun mannetje hebben gestaan. We mogen aannemen dat de schrijver zelf ook schutter is geweest. De wijze waarop hij de lotgevallen van het uit huursoldaten bestaande garnizoen beschrijft is veel afstandelijker. Hij vermeldt weinig namen en jaartallen van commandanten.

Veel plaats is ingeruimd voor economische gegevens. Hij is bijvoorbeeld erg geïnteresseerd in de graanhandel waarbij in de zeventiende eeuw vanuit de Meierij grote hoeveelheden rogge en boekweit naar de stad werden vervoerd. Zijn economische interesse blijkt ook uit gegevens over prijzen en de prijsstijgingen tijdens het beleg. Maar waaraan heeft hij deze ontleend? Wellicht aan het stadsarchief, maar dat was toen alleen voor regenten toegankelijk. Was hij soms werkzaam als klerk op de secretarie of had hij daar vrienden die voor hem de nodige zaken hebben opgezocht?

De schrijver is niet erg kritisch ten aanzien van zijn bronnen. Het lijkt erop dat de schrijver zijn feiten bijeen gezocht heeft en ze alleen chronologisch heeft geordend zonder de moeite te nemen om daar een rode draad doorheen te vlechten.

Zijn schrijfstijl wijst niet op eruditie of grote geletterdheid. Zelden poogt hij fraaie zinnen te construeren; favoriet is de 'en-toen-en-toen' constructie. Zijn spelling beweegt zich echter weer wel binnen de in de late zeventiende eeuw gangbare marge. Dit alles wijst sterk in de richting van een koopman die zijn boeken bij moest houden en geregeld brieven schreef aan compagnons of relaties. De kroniek is destijds niet gepubliceerd, maar waarom of voor wie is hij dan geschreven? Schreef onze anonymus soms voor zijn kinderen, voor zijn omgeving, voor het nageslacht of was het 'grote boek' een handeling die hem in zijn vrije uurtjes intellectuele bevrediging verschafte?

Over de traditie van kronieken

Vanaf de late vijftiende eeuw hebben Bosschenaren de geschiedenis van hun stad zoals zij die graag zagen te boek gesteld. Het resultaat is een lange serie kronieken waarvan de auteurs ten dele bekend zijn. Onze kroniek van het St. Geertruiklooster is de laatste in deze serie. De andere Noordbrabantse steden kennen een dergelijke traditie niet. De paar kronieken die in Breda gemaakt zijn kunnen een vergelijking met de Bossche niet doorstaan. De andere steden kennen een of hoogstens enkele kronieken. De oudste bekende Bossche kroniek is van de stadssecretaris Peter van Os die, zoals dat vaak voorkomt in een middeleeuwse kroniek, begint bij de schepping en loopt tot het jaar 1523. In zijn kielzog volgden vele andere schrijvers die wel verhaalden over het begin van de Tachtigjarige oorlog, maar niet tot het Beleg in 1629 zijn gekomen. Kroniekschrijvers waren gewoon om zonder bronvermelding delen uit andere kronieken over te nemen. In onze kroniek is dat procedé ook toegepast. De schrijver ontleende veel aan de kronieken van Cuperinus en zijn voortzetters, maar ook aan het werk van de waarschijnlijk uit 's-Hertogenbosch afkomstige geschiedschrijver Jacob van Oudenhoven. Deze publiceerde in 1649 voor het eerst een beschrijving van stad en meierij van 's-

Hertogenbosch. In 1670 verscheen van dit werk een sterk uitgebreide editie. De in deze kroniek aan anderen ontleende tekstgedeelten stemmen overigens niet altijd exact overeen met de thans beschikbare gepubliceerde teksten. Deze materie verdient nog uitgebreid onderzoek. Duidelijk is wel dat onze kronieker waarschijnlijk geen ooggetuige was van de gebeurtenissen in 1629.

Voor de geschiedenis van de stad 's-Hertogenbosch, maar ook voor de regionale geschiedenis van oostelijk Noord-Brabant is deze kroniek van groot belang. Dit geldt met name het gedeelte over de periode 1579-1699, omdat we voor die jaren weinig andere kronieken ter beschikking hebben en omdat de schrijver een deel van die tijd zelf heeft meegemaakt. Natuurlijk zit hij er wel eens naast, maar dat maakt dit document alleen maar menselijker. Voor zover thans bekend is deze kroniek de laatste in een lange serie.

Maar we keren weer terug naar de beschrijving van het beleg. De kroniek vervolgt het relaas over 30 april 1629 als volgt:

Goeverneur Grobbendonck zag het vijandelijke leger naderen met zijn ontstuimige ruiters die op en neer gallopeerden *de ruyters braveren* en kon haast niet geloven dat ze naar zijn stad optrokken. Hij dacht dat ze het op Breda gemunt hadden en hij kon nog steeds niet geloven dat de prins een dergelijke dwaasheid zou begaan. Maar toen hij zag dat de kwartieren werden gemaakt en de vijand de stad naderde, zag hij zijn vergissing in. Hij zag in dat de stad te weinig krijgsvolk binnen de muren had, alsook kanonnen en buskruit. Kort voor de aankomst van de prins kon van Grobbendonck nog enige duizenden ponden kruit uit Luik krijgen, maar hij kon het helaas niet betalen. Toen het bericht van het beleg in Brussel aankwam was iedereen in rep en roer. Grobbendonck schreef naar de aartshertog om krijgsvolk, kruit en maande om een spoedig ontzet:
Grobbendonck schrijvende naer den aertshertog om volck, cruyt ende oock om met het ontseth te haesten.

Veel spannende en enerverende gebeurtenissen staan de belegerde stad te wachten. Hoe zal het haar vergaan? Wat meldt de kroniek? Zitten er gebeurtenissen tussen die niet in de vijf dagboeken uit Dagboek 1629 staan? Meer hierover in de volgende aflevering van deze herschreven kroniek van Sint Geertruide.

Gebruikte Literatuur

H. van Bavel o. pream., dr. A.C.M. Kappelhoef, G.M. van der Velden o pream., drs. G. Verbeek, "De z.g. kroniek van het St. Geertruijklooster te 's-Hertogenbosch een tekstuitgave (Stadsarchief 's-Hertogenbosch/Abdij van Berne Heeswijk 2001)